

ZDZISŁAWA PIĄTEK

KOMU I PO CO POTRZEBNA JEST DZIŚ
FILOZOFIA PRZYRODY?

Filozofia przyrody jest jedną z dyscyplin filozoficznych, umożliwiających człowiekowi, czyli istocie rozumnej, realizację filozoficznego postulat: *Poznaj samego siebie!*

Mamy nadzieję, że podobnie jak poznanie przyrody pozwoliło nam nad nią zapanować, tak też spełnienie nakazu samopoznania być może umożliwi lepszą społeczno-polityczną organizację ludzkiego świata; świata, nad którym nie panujemy, gdyż – jak pokazują doświadczenia ubiegłego stulecia, w tworzeniu własnej historii i w osiągnięciu zamierzonych celów społecznych jesteśmy wyjątkowo bezradni.

Filozofia przyrody może to zadanie spełnić dlatego, że zawarła przymierze zarówno z nauką, jak i z klasyczną filozofią. Otwarcie na wiedzę dostarczaną przez nauki przyrodnicze pozwala ściągnąć liczne problemy filozoficzne z *Nieba na Ziemię* i rozpatrywać je inaczej. Przykładem nowych rozwiązań tradycyjnych problemów filozoficznych są:

1. *Włączenie człowieka do natury*

Biologia molekularna udowodniła, że człowiek jest wpisany w tkankę biosfery za pośrednictwem uniwersalnych mechanizmów życia. Jest więc dzieckiem Przyrody, spokrewnionym ze wszystkimi istotami żywymi i obowiązują go przyrodnicze ograniczenia. Wiedza uzyskana dzięki naukom przyrodniczym niemal na naszych oczach radykalnie zmienia filozoficzne poglądy na miejsce człowieka w Przyrodzie oraz stosunek ludzi do zwierząt i do otaczającego nas środowiska.

Sytuacja wygląda podobnie jak to wyraził Wittgenstein w *Dociekaniach filozoficznych*, że „Cała chmura filozofii koncentruje się w kropelkę nauki o języku”¹. *Kropelka nauki o człowieku* zastępuje chmurę spekulacji i sporów filozoficznych dotyczących preformacji i epigenezy, materii i formy, *homunculusa* czy też „bestialskiej” zwierzęcości i „szlachetnego” człowieczeństwa w człowieku.

* Prof. dr hab. ZDZISŁAWA PIĄTEK – Zakład Filozofii Nauk Przyrodniczych w Instytucie Filozofii na Wydziale Filozoficznym UJ; adres do korespondencji: ul. Grodzka 52, 31-044 Kraków; e-mail: z.piatek@iphils.uj.edu.pl

¹ L. Wittgenstein, *Dociekania filozoficzne*, Warszawa: Wyd. Naukowe PWN 2000, s. 311.

2. Włączenie umysłu do natury

Rozwój nauk kognitywnych, czyli nauk o naturze umysłów oraz badanie innych prostszych umysłów, pozwala zrozumieć, że ludzki umysł ewoluował w ciełe i jest ucieleśniony. Etologia, a także ewolucyjna teoria wiedzy pozwalają uzasadnić twierdzenie, że istnieją niejęzykowe fundamenty ludzkiej wiedzy. Niezwykle trafnie wyraził tę prawdę A. Falkiewicz: „Nie wiemy, co wiemy. Nie wiemy, ile wiemy. Tylko nieznaczną część z tego, co wiemy, może być zwerbalizowana i skodyfikowana. Nie jest wykluczone, że werbalizujemy tylko wątpliwe szczegóły naszej wiedzy – te, o które się spieramy, do których musimy siebie wzajemnie przekonywać”². Spora część z tego, co wiemy o świecie, została nam udzielona – podobnie jak innym istotom żywym – w języku kodu genetycznego. Jest to wiedza wbudowana w struktury naszego ciała, wyrażona w zupełnie innym języku niż język pojęciowy i dlatego... „nieopowiadalna, to znaczy nie dająca się wyrazić dyskursywnie, zmagazynowana, na obszarach dotychczas niemych”. Falkiewicz sugeruje, że pewna część tej niedyskursywnej wiedzy daje się wyrazić nie wprost za pośrednictwem sztuki, literatury, a zwłaszcza religii, które w nastawieniu mistycznym starają się poszerzyć *nieopowiadalny* obszar bytu. Na przekór temu rozwija się nauka i niektóre odmiany filozofii, penetrujące obszar tego, co dyskursywne, dzięki ich wysiłkom *opowiadalna* część naszej wiedzy wciąż się powiększa.

Głównym przedmiotem rozważań na gruncie filozofii przyrody jest nie tylko spór o to, jak ludzki umysł jest ucieleśniony, jakie zasoby nieuświadomionych założeń naszej wiedzy skrywają jego *nieme* rejony, ale także badanie, w jaki sposób jest on osadzony na biologicznej strukturze mózgu. Badania w tej dziedzinie są kontynuacją klasycznych sporów filozoficznych o naturę umysłu, a propozycje ich nowego rozstrzygnięcia mają decydujący wpływ na podstawy antropologii filozoficznej, bioetyki i teorii moralności.

Z mojego punktu widzenia wygląda na to, że – parafrazując słynne twierdzenie Wittgensteina, zawarte w przywołanych już *Dociekaniach filozoficznych – Filozofia przyrody jest walką z opętaniem naszego umysłu przez filozofię spekulatywną*.

3. Szaleństwa spekulatywnego rozumu

Opętanie ludzkiego umysłu przez filozofię spekulatywną dostrzegam w szaleństwach filozoficznego rozumu, polegających na tym, że potrafi on funkcjonować na podobieństwo filozoficznego Absolutu. Absolutu jakby nie ograniczonego przez świat zewnętrzny ani wewnętrzny. Wynikiem tej uzurpacji są szaleństwa rozumu, które na gruncie filozofii przyrody wymagają usprawiedliwienia. Są to najgłębsze zasady metafizyki, takie jak:

² A. Falkiewicz, *Być może*, [w:] *Umysł a rzeczywistość*, Poznańskie Studia z Filozofii Humanistyki, red. A. Klawiter, L. Nowak, P. Przybysz, Poznań: Wyd. Zysk i S-ka 1999, s. 9.

- Uznanie, że idee są wcześniejsze i bardziej rzeczywiste od rzeczy.
- Uzurpacje rozumu do narzucania praw przyrodzie.
- Twierdzenie, że prawda jest Całością, i zrównanie wszystkiego, co wątpliwe, z tym, co fałszywe, a w konsekwencji żądanie absolutnego uzasadnienia wiedzy.
- Przecistawianie człowieka Naturze, a rozumu zmysłowości.
- Całkowite odseparowanie umysłu od ciała.
- Szaleństwo solipsyzmu, czyli wątplenie w obiektywne istnienie świata.

Są to – jak sądzę – reprezentatywne przykłady szaleństwa rozumu, którymi sycy- ci się filozofia spekulatywna, traktując je jako swoje wybitne osiągnięcia. Na gruncie filozofii przyrody, która zawarła przymierze z nauką, owe uzurpacje spekulatywnego rozumu zostają zdemaskowane jako złudzenia człowieka o sobie samym, będące wyrazem ludzkiej pychy. Z kolei potrzeba złudzeń i funkcja, jaką one pełnią w oswa- janiu świata, jest przedmiotem naukowego badania i wiele wskazuje na to, że speł- niają one niezwykle ważną funkcję jako specyficznie ludzkie mechanizmy adaptacji do środowiska.

Jeżeli wyżej sformułowane twierdzenie jest prawdziwe, to świadczy ono o odwró- ceniu ról w stosunkach między nauką a filozofią. Na obecnym etapie rozwoju wiedzy to nie filozofia określa rolę i miejsce nauki w kulturze, lecz rozwinięte teorie na- ukowe, takie jak np. teoria ewolucji, określają miejsce i funkcje filozofii w systemie ludzkiej kultury.

Wiele wskazuje na to, że na obecnym etapie rozwoju poznania najważniejsze pytania filozoficzne rozwiązują ludzie nauki. Są to naukowcy, którzy – mając już za sobą wybitne osiągnięcia w konkretnej dziedzinie wiedzy – podejmują ważne problemy filo- zoficzne i proponują rozwiązania spójne z tym, co w danej kwestii mówi nauka. Mam tu na myśli zarówno wybitnych przyrodników, jak i humanistów. W tym kontekście szcze- gólnie niepokojące jest sformułowane przez J. Zimana³ twierdzenie o jałowości niektó- rych nurtów we współczesnej filozofii nauki, która – jak zauważa Ziman – „jest nie- znośnie jałowa i techniczna i w oczach zwykłego naukowca niemal całkowicie bez zna- czenia, aż nazbyt często staje się «robotą od końca» – mówi nam, jaką drogą powin- niśmy byli dojść do wyniku, gdybyśmy od samego początku znali właściwą odpowiedź”.

Sądzę, że jałowość niektórych nurtów współczesnej filozofii nauki wynika z ich całkowitego oderwania się od nauki, ze skłonności do budowania dziwacznych, abs- trakcyjnych modeli poznania, nijak nie przystających do rzeczywistej sytuacji po- znawczej. Jednakże, mimo mnogości odpowiedzi na pytanie o związek filozofii i na- uki, związek, z którego narodziła się zarówno filozofia przyrody, jak i filozofia nauki, w tradycji filozofii zachodnioeuropejskiej przymierze filozofii z nauką jest trwałe.

Filozofia przyrody jest potrzebna, gdyż – parafrazując słynne powiedzenie Kanta – *nauka bez filozofii jest ślepa, a filozofia bez nauki jest pusta*. Mimo ogromnych postę-

³ J. Z i m a n, *Spółczesność nauki*, Warszawa: PIW 1972, s. 71.

pów w dziedzinie poznania naukowego nauka nie wyeliminuje filozofii, gdyż kondycja ludzka sprawia, że idee posiadające największą siłę oddziaływania to są idee filozoficzne. Idee, które rozpraszają niepokój egzystencjalny, odpowiadając na pytania o przeznaczenie człowieka, o wartość i sens ludzkiego życia, o naturę wartości i sposób ich istnienia. Odpowiedzi na te fundamentalne pytania egzystencjalne transcendują wiedzę naukową, chociaż nie mogą jej całkowicie lekceważyć. Właśnie dlatego filozofia w osiągnięciu swojej dojrzałości jest uzależniona od nauk przyrodniczych, a nauki przyrodnicze dojrzewając dochodzą do podejmowania najważniejszych pytań filozoficznych.

Słowa kluczowe: filozofia przyrody, nauki kognitywne, wiedza niedyskursywna, natura umysłów.

Key words: philosophy of nature, cognitive sciences, non-discursive knowledge, nature of minds.